

Barbara Janusz-Pawletta

Miejsce krajów Azji Centralnej w polityce NATO i perspektywy współpracy

Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego 2, 108-118

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Miejsce krajów Azji Centralnej w polityce NATO i perspektywy współpracy

Zamach z 11 września 2001 roku doprowadził do znaczących przeobrażeń ładu międzynarodowego, determinujących między innymi globalny poziom bezpieczeństwa. W opinii Autorki zmiana charakteru zagrożeń bezpieczeństwa zmusza państwa wspólnoty transatlantyckiej do nowego podejścia do budowy ładu pokojowego. Przeciwdziałanie zagrożeniom wymaga budowy zrębów partnerstwa z państwami mogącymi skutecznie przeciwdziałać nowym zagrożeniom. Za region, gdzie podjęcie tej współpracy jest niezbędne, należy uznać Azję Centralną. Decyzja ta stanowi jednak spore wyzwanie dla systemów demokratycznych, które muszą zaakceptować współpracę (sojusz) z państwami ademokratycznymi lub o niestabilnej sytuacji wewnętrznej.

Dynamicznie rozwijająca się sytuacja międzynarodowa w świecie, w tym wzrost znaczenia zagrożeń „nowego typu”, takich jak terroryzm, zorganizowana przestępczość, proliferacja broni masowego rażenia, czy zjawisko „państw upadłych”, wymusiły zmianę filozofii funkcjonowania Sojuszu Północnoatlantyckiego. Reforma objęła przede wszystkim założenia polityki stosowanej wobec państw położonych w regionach objętych konfliktami, szczególnie istotnych ze względu na ich potencjał czy strategiczne usytuowanie. Rozpad ZSRR umożliwił włączenie w orbitę zainteresowań polityki NATO również byłych republik radzieckich, w tym krajów Azji Centralnej, lecz jednocześnie postawił Sojusz wobec wyzwania budowania partnerstwa z krajami charakteryzującymi się dużym stopniem niestabilności wewnętrznej. U podstaw większego zainteresowania NATO regionem Azji Centralnej legło kilka faktów, m.in. jego strategiczne położenie geograficzne między Rosją a Chinami oraz w sąsiedztwie Afganistanu, w którym NATO prowadzi swą operację ISAF, jak również niebezpieczeństwo rozszerzenia się panującej w nich niestabilności politycznej na cały region. Mając na uwadze złożoność ścierających się w Azji Centralnej interesów politycznych i gospodarczych mocarstw Sojuszu, wydaje się zasadnym aby NATO opracowało szczegółową strategię swej współpracy z poszczególnymi krajami Azji Centralnej, a także dokument definiujący swe cele wobec całego regionu, dostosowane do nowej sytuacji geopolitycznej w nim panującej.

1. Podobieństwa i różnice państw Azji Centralnej

W potocznym myśleniu funkcjonuje błędne pojęcie postrzegania Azji Centralnej jako regionu jednolitego politycznie. Jednakże to, co poza położeniem geograficznym i historyczną przynależnością do wspólnego państwa¹, a obecnie mniej lub bardziej ścisłą współpracą z Rosją, łączy te kraje, to jedynie podobne problemy w ich polityce wewnętrznej i zagranicznej. Chodzi przede wszystkim o ich słaby rozwój gospodarczy, trudności w procesie transformacji politycznej i deficyt demokracji, a także napięcia społeczne, etniczne, religijne i terytorialne. Również brak wzajemnego zaufania wśród państw Azji Centralnej, a także brak współpracy regionalnej między nimi, utrudnia traktowanie Azji Centralnej w kategoriach jednego regionu. Ze względu na te różnice między poszczególnymi krajami Azji Centralnej słusznym wydaje się, aby NATO kierowało swe propozycje raczej indywidualnie do poszczególnych partnerów z Azji Centralnej, a nie obejmowało je wszystkie jednolitą strategią regionalną. Jednocześnie zasadne wydaje się przyjęcie odrębnego dokumentu NATO odnośnie do polityki wobec całego regionu Azji Centralnej, który nosiłby ogólny charakter i określał oczekiwania i przyszłe cele aktywności Sojuszu w regionie.

2. Interesy NATO w Azji Centralnej²

Wraz z rozpadem ZSRR nowo powstałe w Azji Centralnej kraje – Kazachstan, Tadżykistan, Uzbekistan, Kirgistan i Turkmenistan – stały się dla NATO atrakcyjnymi partnerami z kilku powodów³. Po pierwsze, zmiana sytuacji geopolitycznej w regionie Azji Centralnej po rozpadzie ZSRR otworzyły ten region na wpływy polityczne NATO, szczególnie w kontekście zapobiegania powstającym tu zagrożeniom o ponadregionalnym charakterze, jak handel narkotykami, zorganizowana przestępczość ect. Również geograficzna bliskość tych krajów do Afganistanu nabrała szczególnego znaczenia dla Sojuszu od chwili utworzenia tam przez NATO w 2001 r. Międzynarodowych Sił Wspierających Bezpieczeństwo (ISAF)⁴. Również strategiczne położenie tego regionu między Rosją a Chinami daje Sojuszowi doskonały punkt wyjścia dla prowadzenia polityki wobec obu tych istotnych międzynarodowych graczy. Tych kilka elementów, które stały się powodem zainteresowania Sojuszu tym regionem, uwidoczniło jednocześnie konieczność wypracowania przez NATO nowych strategii współpracy z krajami Azji Centralnej ze względu na panującą tam daleko idącą niepewność odnośnie do kierunku rozwoju sytuacji politycznej i gospodarczej. Przekształcenie dotychczasowych republik radzieckich w suwerenne państwa, z których tylko nieliczne – jak np. kraje bałtyckie i Ukraina – miały za sobą doświadczenie samodzielnego

¹ Dzisiejsze kraje Azji Centralnej miały do 1867 r. status niezależnych chanatów (Chiwa, Buchara, Kokand) w ramach historycznego Turkiestanu, a następnie terytoria te weszły w skład carstwa Rosji. Dopiero w okresie międzywojennym w ramach ZSRR zostały utworzone republiki, których granice stały się podstawą do wytyczenia terytoriów współcześnie istniejących państw Azji Centralnej.

² Patrz: *Nowa rola NATO na obszarze WNP*, OSW, Warszawa, kwiecień 2005.

³ Zobacz też <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/english/analysis2.html>.

⁴ ISAF utworzono na podstawie mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ, Rezolucja nr 1386 z 20 grudnia 2001 r.

istnienia i sprawnego samorządzenia, doprowadziło szczególnie w regionie Azji Centralnej do przejścia władzy przez reżimy o charakterze autorytarnym.

Polityka ściślejszej współpracy z krajami Azji Centralnej wpisuje się jednocześnie w stopniowo kształtującą się filozofię „Globalnego NATO”⁵. Sojusz wydaje się dostrzegać korzyści płynące z partnerstwa z krajami trzecimi. Traktuje je w znacznej mierze jako źródło sił i środków na potrzeby wspierania swych misji i udziela im wsparcia wojskowego w celu zwiększania interoperacyjności sił zbrojnych. Szczególny wyraz zainteresowaniu NATO współpracą z krajami Azji Centralnej nadano na szczycie w Stambule w 2004 r., kiedy to określono znacznie Azji Centralnej jako „szczególny punkt ciężkości”⁶. Wtedy też utworzono stanowisko łącznika z regionalną siedzibą w Almaty w Kazachstanie dla wspierania implemetacji natowskich programów współpracy i pomocy w regionie. Na tym szczycie powołano również Specjalnego Przewodniczącą Sekretarza Generalnego NATO w Azji Centralnej i Południowym Kaukazie, którym został Robert Simmons⁷. Jego zadaniem jest odbywanie regularnych wizyt w tych krajach i wyjaśnianie oferowanych przez NATO programów współpracy z nimi.

Poprzez objęcie globalnym partnerstwem również krajów Azji Centralnej, NATO chce m.in. przeciwdziałać tzw. zagrożeniom asymetrycznym powodowanych również dla obszaru euroatlantyckiego istnieniem w tych państwach zorganizowanej przestępczości, handlu narkotykami oraz terroryzmu. Ich rozwój jest w znacznej mierze spowodowany problemami transformacji politycznej i gospodarczej krajów Azji Centralnej, które z trudnością radzą sobie z ochroną swych terytoriów przed destabilizującą działalnością grup przestępczych. Wspieranie przemian ustrojowych, zwłaszcza w kierunku ich demokratyzacji, jest jednym z podstawowych celów działań NATO. Ma ono wspierać stabilizację regionalną poprzez intensyfikowanie współpracy tych krajów ze strukturami Sojuszu.

3. Przeszkody w realizacji współpracy NATO i krajów Azji Centralnej

Przeszkody i trudności wpływające na stan współpracy NATO z krajami regionu Azji Centralnej leżą po stronie obu partnerów. W odniesieniu do samego NATO można mówić o trzech z nich. Po pierwsze, istniejące wewnątrz NATO odmienne regionalne priorytety odnośnie do kształtowania polityki wobec państw nienależących do Sojuszu utrudniają nadanie stosunkom z krajami Azji Centralnej wspólnego dla całego Sojuszu, priorytetowego charakteru. Z oczywistych względów geograficznych kraje śródziemnomorskie kładą nacisk raczej na współpracę z państwami Afryki Północnej oraz arabskimi⁸, a problemy Azji

⁵ Zobacz np. <http://www.nato.int/docu/update/2006/04-april/e0427c.htm>.

⁶ „...taken a number of steps to further strengthen the Euro-Atlantic Partnership, in particular through a special focus on engaging with our Partners in the strategically important regions of the Caucasus and Central Asia...” <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm>.

⁷ <http://www.nato.int/issues/sr-caucasus/index.html>.

⁸ Na szczycie w Stambule powołano tzw. Stambulską Inicjatywę Współpracy, która ma łączyć NATO i kraje Bliskiego Wschodu w wysiłkach podejmowanych na rzecz międzynarodowego bezpieczeństwa. Szczegóły na <http://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/docu-cooperation.htm>.

Centralnej nie mają specjalnego znaczenia dla ich interesów. Aktywność w promowaniu współpracy NATO z krajami Azji Centralnej przejawiają USA⁹, a ostatnio także Niemcy, którzy zagadnienia Azji Centralnej uczynili jednym z priorytetów swej prezydencji w UE w 2007 r. Wciąż jednak brak konsensusu w sprawie kierunku polityki NATO wobec tego regionu¹⁰.

Dodatkową trudność stanowi brak precyzyjnej koncepcji strategii NATO wobec krajów Azji Centralnej. Partnerswo to powinno bowiem mieć charakter indywidualny, dostosowany do charakteru poszczególnych krajów regionu, a także pragmatyczny, skierowany na współpracę w dziedzinach o priorytetowym dla NATO znaczeniu, jak wsparcie operacji w Afganistanie i Iraku. Jednocześnie w interesie Sojuszu leży wspieranie długofalowych przemian wojskowo-politycznych zarówno w całej Azji Centralnej, jak i w poszczególnych krajach regionu, prowadzących do zwiększenia stabilizacji i rozwiązania istniejących tam konfliktów. Obecnie funkcjonuje wiele form partnerstwa i współpracy Sojuszu z poszczególnymi państwami regionu, o czym będzie mowa później, które jednakże dotychczas nie doprowadziły do pogłębienia współpracy. NATO nie wypracowało dotychczas dokumentu stanowiącego ogólne ramy dla rozwoju przyszłej współpracy Sojuszu z krajami Azji Centralnej, definiującego cele i założenia na przyszłość w kontekście regionalnym.

Ostatnim elementem wyraźnie charakteryzującym politykę NATO wobec krajów Azji Centralnej jest jej kształtowanie poprzez pryzmat stosunków Sojuszu z Rosją. Takie działania mają dwojakie konsekwencje. Pozytywnym efektem jest fakt, iż polepszenie stosunków między NATO a Rosją, widoczne w ramach współpracy w Radzie NATO–Rosja, ma dodatni wpływ na rozwój stosunków NATO z krajami Azji Centralnej, ponieważ neutralizuje konieczność ustawicznego dokonywania przez te kraje wyboru pomiędzy współpracą z Sojuszem lub Rosją. Z kolei negatywne skutki „rosyjskiego pryzmatu” w natowskiej polityce wobec Azji Centralnej są widoczne w uzależnieniu tej polityki od perspektywy kształtowania się stosunków NATO–Rosja, co w znacznym stopniu ogranicza swobodę i zakres współpracy NATO z tymi krajami.

Z drugiej strony przeszkody dla owocnego rozwijania współpracy między NATO a państwami Azji Centralnej istnieją również po stronie samych tych krajów. Najważniejszą z nich jest ścisła kooperacja tych państw z Rosją, która w wielu przypadkach całkowicie warunkuje ich zewnętrzne bezpieczeństwo względem kierunku swej polityki. Zatem aktywność NATO w regionie Azji Centralnej jest przez Rosję postrzegana jako swoista ingerencja w jej strefę wpływów, której dotychczas nie zdołały ograniczyć ani obecności USA w regionie, ani wzmoczonego zainteresowania nim Chin, Turcji czy Iranu. Rosja zdaje się wciąż

⁹ „I want to report to you about Secretary Powell's visit to Central Asia over this past weekend, and /.../ give you a bit of context for what makes this important part of the world unique”. Elizabeth Jones, Dyrektor w Ministerstwie ds. Europy i Euroazji, <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2001/11299.htm>; „Our success in South and Central Asia is critically important to our national interests.” Richard A. Boucher, Ministerstwo ds. Azji Południowej i Centralnej: <http://usinfo.state.gov/journals/itps/0906/ijpe/sca.htm>. Dodatkowo, wiele pozarządowych analiz wskazuje na mocne lobby energetyczne, wiążące politykę USA z Azją Centralną, np. <http://www.atimes.com/global-econ/CJ06Dj01.html>.

¹⁰ USA w swej polityce wobec Azji Centralnej wydaje się kierować celami geostrategicznymi i pragmatycznymi, jak utwierdzenie swoich wpływów na obszarze postradzieckim, a także uzyskanie zaplecza logistycznego dla operacji w Iraku i Afganistanie. Natomiast Niemcy jako główny cel widzą wspieranie przemian ustrojowych i wojskowych w tych krajach, dążenie do umocnienia się tam kultury i rządów prawa oraz kwestie energii.

odgrywać rolę głównego gwaranta pokoju i stabilizacji w Azji Centralnej, poprzez mediację w konfliktach regionalnych, utrzymywanie swych wojsk w poszczególnych krajach, a także kontrolę nad strategicznymi drogami przesyłowymi surowców naturalnych z Azji Centralnej. Jednocześnie kontroluje ona kierunek przemian politycznych w krajach Azji Centralnej, m.in. w sposób pośredni inicjując liczne organizacje i sojusze regionalne.¹¹

Kolejnym elementem utrudniającym współpracę NATO z państwami Azji Centralnej jest fakt, iż wspólne uczestnictwo w regionalnych organizacjach nie zdołało wytworzyć wśród państw Azji Centralnej ducha regionalnej współpracy ani zażegnać istniejących tam konfliktów regionalnych, co dodatkowo przemawia za koniecznością indywidualnej, a nie regionalnej polityki NATO wobec poszczególnych partnerów.

Także brak wspólnych celów i wartości polityczno-społecznych, jak również korupcja i niska sprawność aparatu państwowego, znacząco utrudniają współpracę krajów Azji Centralnej z NATO. Państwa te często nie mają precyzyjnie sformułowanej polityki wobec NATO, a jedynie oczekują się od Sojuszu pomocy materialnej w modernizacji swych sił zbrojnych czy ewentualnie wspólnych szkoleń i ćwiczeń podnoszących gotowość bojową wojska. Jednocześnie kraje te nie wykazują żadnej chęci przyjmowania na siebie zobowiązań odnośnie do promowanego przez NATO kierunku reformy obronnej, ani demokratycznej kontroli nad wojskiem. Ogólny deficyt demokracji w funkcjonowaniu państw Azji Centralnej jest przeszkodą w rozwijaniu stosunków z NATO, stawiającego sobie za cel demokratyzację sił zbrojnych partnerów.

Zainteresowanie państw Azji Centralnej partnerstwem z NATO jest w przypadku elit rządzących częściowo podyktowane chęcią pozostania dla swych działań większego uznania na arenie międzynarodowej. Współpracę z NATO postrzegają one bowiem jako rodzaj awansu cywilizacyjnego swych krajów oraz oczekują, iż poprzez zbliżenie do standardów euroatlantyckich uda im się zachęcić do inwestycji kapitał zagraniczny. Bariera kulturowa dzieląca kraje NATO i Azji Centralnej, na której elementy zwrócono uwagę powyżej, jest wyraźnym utrudnieniem dla realizowania polityki Sojuszu w tym regionie.

4. Instrumenty współpracy NATO z krajami Azji Centralnej

Zasadniczą cechą odróżniającą partnerstwo NATO z krajami Azji Centralnej od współpracy Sojuszu z innymi państwami jest fakt, iż żaden z tych krajów nie dąży do uzyskania pełnego członkostwa w Sojuszu, co tym samym ogranicza zakres potencjalnej współpracy. Wszystkie kraje Azji Centralnej uzyskały w marcu 1992 r. członkostwo w Północnoatlantyckiej Radzie Współpracy (NACC), służącej jako forum dialogu NATO i krajów byłego Układu Warszawskiego. W 1997 r. została ona przekształcona w Radę Partnerstwa Północnoatlantyckiego (EAPC). Jej celem było rozszerzenie forum dialogu i konsultacji na temat polityki i bezpieczeństwa NATO z krajami uczestniczącymi, dotychczas jednak nie wydaje się ona zadowalająco spełniać tego zadania¹². EAPC ma również za zadanie koordynować program *Partnerstwo dla Pokoju* (PdP), w którym wszystkie państwa Azji Centralnej

¹¹ Wspólnota Niepodległych Państw; Układ Bezpieczeństwa Zbiorowego; Szanghajska Organizacja Współpracy.

¹² www.kas.de/db_files/dokumente/analysen_und_argumente/7_dokument_dok_pdf_8471_1.pdf

uczestniczą od 1994 r.¹³ W ramach PdP realizowana jest praktyczna współpraca poszczególnych partnerów z Sojuszem w celu wzmacniania zdolności interoperacyjnych tych państw z siłami NATO, a także wspierania w nich demokratycznej reformy obronnej. Podstawową formą uczestnictwa w PdP są dwuletnie *Indywidualne Programy Partnerstwa* (IPP)¹⁴. W 1994 r. zapoczątkowany został *Proces Planowania i Oceny* (PARP), który ma za zadanie określić i ocenić stan sił zbrojnych państw partnerskich.¹⁵ Udział w tym programie biorą przede wszystkim Kazachstan i Uzbekistan. W 1996 r. oba te kraje podpisały z NATO porozumienie w sprawie stacjonowania sił (SOFA PdP), natomiast w 2002 r. przygotowały swoje pierwsze *Indywidualne Plany Działań Partnerstwa* (IPAP). Inne, zaproponowane przez NATO formy partnerstwa – jak *Plan Działań na Rzecz Członkostwa* (MAP), *Plan Działań Partnerstwa przeciw Terroryzmowi* (PAP-T), czy *Trust Fund* – dotychczas nie wzbudziły większego zainteresowania wśród państw regionu. W czasie szczytu NATO w Stambule podkreślono priorytetowy charakter współpracy NATO z krajami Azji Centralnej, w tym zainicjowano nowy *Plan Działań Partnerstwa na Rzecz Tworzenia Instytucji Obronnych* (PAP-DIB), którego wdrażanie dopiero się rozpoczyna.

5. Stan współpracy NATO z poszczególnymi krajami Azji Centralnej¹⁶

Kraje Azji Centralnej nie dążą do uzyskania członkostwa w NATO, ponieważ są tradycyjnie związane licznymi umowami i sojuszami wojskowymi z Rosją, jednocześnie w znacznej mierze determinuje ich stosunek do współpracy z Sojuszem. Inną wyraźną cechą polityki bezpieczeństwa wszystkich krajów Azji Centralnej jest próba balansowania pomiędzy wpływami NATO, Rosji, a także Chin w regionie, co również znacząco wpływa na zakres ich współpracy z Sojuszem. Państwa te są w głównej mierze zainteresowane kooperacją z NATO w kwestiach wojskowych, przede wszystkim w celu uzyskiwania pomocy w zwalczaniu religijnego ekstremizmu, handlu narkotykami czy terroryzmu. Cele te nie są w pełni kompatybilne z tradycyjnymi założeniami, którymi NATO kieruje się w swej polityce wobec krajów partnerskich. Już od czasu podjęcia współpracy z krajami Europy Środkowej i Wschodniej Sojusz zwykł bowiem kłaść główny nacisk na demokratyczną reformę sił zbrojnych partnerów i ich interoperacyjność z NATO, natomiast problemom bezpieczeństwa miękkiego¹⁷ przypisywano drugorzędne znaczenie. Należy jednak zauważyć, iż kontynuacja tej strategii w przyszłości przez NATO budzi pewne obawy ze względu na kierunek rozwoju koncepcji tzw. NATO Globalnego¹⁸. Sojusz wydaje się bowiem ulegać naciskom

¹³ Tadżykistan przystąpił do PdP dopiero w 2002 r.

¹⁴ Kazachstan, Kirgistan i Uzbekistan mają takie programy od 1994 r., Tadżykistan od 2004 r., a Turkmenistan od 1998 r.

¹⁵ Uczestniczą w nim Kazachstan i Uzbekistan od 2002 r.

¹⁶ Zobacz też: R. Estrella, *Central Asian Security – the role of NATO*, 175 PCNP 06 E, na: <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=990>

¹⁷ Chodzi tu przede wszystkim o problemy związane ze zorganizowaną przestępczością, ochroną granic, handlem narkotykami i ludźmi itp.

¹⁸ www.kas.de/db_files/dokumente/analysen_und_argumente/7_dokument_dok_pdf_8471_1.pdf.

USA i kłaść szczególny nacisk na znalezienie partnerów do zwalczania międzynarodowych zagrożeń, wynikających np. z terroryzmu. Podtrzymywanie takiego stanowiska oznaczałoby daleko idącą zmianę charakteru NATO z organizacji o charakterze obronnym na gwaranta międzynarodowego bezpieczeństwa, co pierwotnie nie było jej celem. Obecnie prowadzona polityka grozi również przesunięciem punktu ciężkości działań podejmowanych przez NATO z regionu euroatlantyckiego w kierunku Azji, szczególnie Południowo-Wschodniej, a także Centralnej. Jednocześnie kraje tego regionu zdecydowanie nie chcą dopuścić do ingerencji NATO w ich politykę wewnętrzną, a co za tym idzie – przyjmować promowanych przez Sojusz demokratycznych form funkcjonowania polityki bezpieczeństwa. Czy zatem NATO będzie w przyszłości musiało, a nawet chciało zmodyfikować swe dotychczasowe priorytety, aby pozyskać przychylność nowych partnerów?!

6. Charakterystyka współpracy NATO z poszczególnymi państwami Azji Centralnej

Ponieważ stopień zaangażowania poszczególnych państw Azji Centralnej we współpracę z NATO jest wyraźnie zróżnicowany, poniżej przedstawiona zostanie analiza zakresu współpracy Sojuszu z tymi krajami.

Kazachstan

Strategicznym partnerem politycznym i wojskowym Kazachstanu niezmiennie pozostaje Rosja. Tym samym priorytetowo traktuje on swe uczestnictwo w Układzie Bezpieczeństwa Zbiorowego¹⁹ i Szanghajskiej Organizacji Współpracy²⁰. Z drugiej strony, Kazachstan jest obecnie najaktywniejszym partnerem NATO w regionie Azji Centralnej. Jedynie on uczestniczy w tzw. *Planie Zdolności Operacyjnych (Operational Capabilities Concept, OCC)*, stworzonym w celu wypracowania mechanizmów i środków wdrażania PdP drogą ściślejszej współpracy wojskowej. Kazachstan jako jedyny kraj Azji Centralnej wziął udział w operacji w Iraku (jednostka saperska). Jednostka ta należy do batalionu Kazbat, który jest całkowicie interoperacyjny ze strukturami NATO i podlega polskiemu dowództwu. Zaakceptowany także został przedstawiony przez Kazachstan *Indywidualny Plan Działań Partnerstwa (IPAP)*, choć jego implementacja, ze względu na możliwą opieszałość Kazachstanu we wdrażaniu przyjętych na siebie zobowiązań, szczególnie w kwestii wymiany informacji z Sojuszem, może natrafić na pewne trudności.

¹⁹ Obecnie jego członkami są: Armenia, Kazachstan, Kirgistan, Rosja, Tadżykistan, Białoruś i Uzbekistan, jej statut znajduje się na stronie www.dcaf.ch/_docs/peace_support_eng/File%2007.pdf.

²⁰ Rosja, Chiny, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan i Uzbekistan są jej pełnymi członkami. Status obserwatorów mają: Pakistan, Indie, Iran i Mongolia, <http://www.sectso.org/>.

Uzbekistan

Aspirując do roli regionalnego lidera i starając się prowadzić politykę częściowej niezależności od Rosji, Uzbekistan był dotychczas najważniejszym partnerem NATO w regionie. Ścisła współpraca została zerwana przez ten kraj po ostrej krytyce i sankcjach zastosowanych przez NATO, USA i UE w odpowiedzi na krwawe stłumienie przez władze uzbeckie demonstracji w Andidżanie w 2005 r. Obecne stosunki Uzbekistanu z NATO mają charakter jedynie deklaracyjny. Uzbekistan nie uczestniczy w spotkaniach poszczególnych programów²¹, których jest członkiem, a także odmówił przyjęcia oficera łącznikowego NATO.

W 2001 r. Uzbekistan, jako jeden z pierwszych krajów, przyłączył się do zawiązanej amerykańskiej koalicji antyterrorystycznej, walcząc z zagrożeniem ekstremistycznymi ruchami islamskimi w regionie. Wraz z przejściem przez NATO dowództwa misji w Afganistanie w grudniu 2001 r. Uzbekistan stał się dla niej głównym zapleczem logistycznym, oddając już wcześniej do użytku USA bazę wojskową w Karski-Khanabad. Jednakże po wypadkach w Andidżanie Uzbekistan zmusił Amerykanów do wycofania się z tej bazy (21 listopada 2005 r.). W Uzbekistanie pozostała więc jedynie niemiecka baza w Termez, używana dla potrzeb operacji w Afganistanie. Po oziębieniu stosunków z NATO zwiększeniu uległy jego kontakty wojskowe i polityczne z Rosją, m.in. Uzbekistan ponownie przystąpił do Układu Bezpieczeństwa Zbiorowego, z którego wycofał się w 1999 r. Współpraca z Rosją była kontynuowana również przez cały okres intensywnego współdziałania z NATO poprzez uczestnictwo Uzbekistanu (od 2001 r.) w *Szanghajskiej Organizacji Współpracy*.

Kirgistan

Kirgistan nie traktuje swej współpracy z NATO priorytetowo, ponieważ wciąż jest silnie związany regionalnymi i dwustronnymi umowami wojskowymi z Rosją. Nie rozważa on nawet udziału w IPAP, natomiast uczestniczy w projekcie *Wirtualny Jedwabny Szlak* (VSH), skierowanym na rozbudowę łączności multimedialnej narodowych ośrodków naukowych z ich odpowiednikami za granicą. Zasadniczym celem Kirgistanu wobec Sojuszu jest uzyskanie możliwie daleko idącej pomocy w doprowadzeniu do interoperacyjności jego sił zbrojnych z NATO, w celu prowadzenia wspólnych misji pokojowych i działań antyterrorystycznych. W 2001 r., w związku z rozpoczęciem operacji w Afganistanie, Kirgistan udostępnił USA bazę lotniczą Manas pod Biszkekiem. Jednakże w odpowiedzi na apel ogłoszony latem 2005 r. na szczycie Szanghajskiej Organizacji Współpracy, dotyczący wycofania się USA z Azji Centralnej, Kirgistan zażądał od USA znacznie większych opłat za korzystanie z bazy, co postawiło pod znakiem zapytania kwestię jej dalszego istnienia²².

²¹ W 2002 r. podpisano memorandum z Agencją ds. Zaopatrzenia i Utrzymania Sprzętu NATO, Uzbekistan przystąpił także do PARP, a w 2004 r. przedstawił *Dokument prezentacyjny IPAP*.

²² Jednocześnie Agencja Interfax 2 maja br., powołując się na współpracownika wywiadu Kirgistanu, podała, iż nie jest wykluczone, że USA przechowuje w swej bazie w Manas broń atomową małego zasięgu dla ew. uderzenia w urządzenia atomowe w Iranie, www.interfax.ru/e/B/politics/28.html?id_issue=11725853.

Tadżykistan

Tadżykistan bardziej wiąże swą przyszłość z Rosją niż z NATO. Uczestniczy on w regionalnych organizacjach bezpieczeństwa, a także zezwolił na założenie rosyjskiej bazy wojskowej w swej stolicy Duszanbe. Od NATO Tadżykistan oczekuje raczej pomocy technicznej i finansowej, jednocześnie deklarując, iż nie jest jeszcze gotowy do podpisywania ściślejszych umów, np. IPAP czy PARP. Dotychczas Tadżykistan uczestniczył we wspólnych ćwiczeniach na wypadek klęsk żywiołowych w Fergana w 2003 r. W ramach dywersyfikacji swych partnerów wojskowych zezwolił on Francji w 2001 r. na utworzenie bazy wojskowej w Duszanbe, której siły w maju br. zostały znacznie wzmocnione celem wsparcia działań koalicji w Afganistanie.

Turkmenistan

Turkmenistan uczestniczy jedynie w IPP i z zasady unika wszelkiej zagranicznej współpracy wojskowej. Prawną podstawą jego polityki wojskowego niezaangażowania jest przyznany mu przez ONZ w 1995 r. status trwałej neutralności. Dodatkowym powodem takiej polityki był dotychczasowy autorytarny charakter reżimu prezydenta Turkmenbaszy i jego szczerze zamknięcie na wszelkie kontakty oraz współpracę z zagranicą, uniemożliwiające jakąkolwiek bliższą współpracę z NATO. Nie wydaje się, aby śmierć prezydenta Turkmenbaszy w styczniu br. oraz wybór jego następcy Gurbanguly Berdymuhammedova przyniosły wyraźne zmiany w stosunkach Turkmeistanu z NATO. Podczas oficjalnej gratulacyjnej wizyty Specjalnego Przedstawiciela Sekretarza Generalnego Sojuszu Roberta Simmonsa u prezydenta Berdymuhammedova, do której doszło 19 marca br. w Aszchabadzie, nie podjęto żadnych konkretnych inicjatyw dotyczących współpracy²³. Nie wydaje się bowiem, aby nowy prezydent Turkmenistanu planował zastąpić dotychczasowe traktowane priorytetowo partnerstwo z Rosją jakiegokolwiek innym, co jedynie podkreśla wynik majowego szczytu Rosji, Kazachstanu i Turkmeniistanu i deklaracja budowy gazociągu wzdłuż Morza Kaspijskiego z Turkmenistanu przez Kazachstan do Rosji²⁴.

²³ Panowie zapewnili się jedynie o kontynuacji współpracy w dziedzinach m.in. bezpieczeństwa międzynarodowego, zwalczania terroryzmu oraz narkotyków. Podkreślając neutralny status Turkmenistanu, R. Simmons podziękował za szczególny wkład tego kraju w stabilizację Afganistanu oraz całego sąsiadującego z nim regionu, co dodatkowo uwidacznia zaledwie kurtazyjny charakter całego spotkania. http://www.turkmenistan.gov.tm/politika/hronika/200307_eng.html.

²⁴ *Będzie gazociąg wzdłuż Morza Kaspijskiego*, na <http://www.rzeczpospolita.pl/news.rol?newsId=608&show>.

5. Perspektywy współpracy NATO z krajami Azji Centralnej. Rola Polski

Zmiany geopolityczne po 1989 r., strategiczne położenie geograficzne państw Azji Centralnej pomiędzy Rosją a Chinami, a także ich znaczące zasoby surowców naturalnych oraz potencjalna niestabilność są powodem dużego od początku lat 90. zainteresowania NATO Azją Centralną. Dodatkowo, wraz z rozpoczęciem operacji ISAF w Afganistanie w 2001 r., region ten nabrał dla Sojuszu szczególnego znaczenia strategicznego. Jednocześnie widoczne są wyraźne różnice w definiowaniu priorytetów współpracy przez NATO oraz jego partnerów z Azji Centralnej. Sojusz zwraca szczególną uwagę na wdrażanie demokratycznych standardów w krajach uczestniczących w EAPC, natomiast państwa te oczekują od NATO raczej wsparcia wojskowego i finansowego dla modernizacji swych sił zbrojnych i nie godzą się na jego ingerencję w obrany kierunek reform. Z drugiej strony, mimo iż NATO jest sojuszem obronnym, nowo tworzona koncepcja tzw. Globalnego NATO zakłada większą obecność Sojuszu w Azji Centralnej celem poszerzenia współpracy w zakresie tzw. bezpieczeństwa miękkiego, co trafia na opór Rosji, tradycyjnie posiadającej dominującą pozycję w tym regionie. Aby nieco przybliżyć te sprzeczne wizje współpracy obu partnerów, należałoby rozważyć odpowiednie poszerzenie obecnych sfer aktywności Sojuszu w Azji Centralnej, aby dostosować jego priorytety do specyficznych potrzeb krajów tego regionu, a jednocześnie osiągnąć własne cele. Szczególne ważne i celowe wydaje się udział i wsparcie NATO w rozwiązywaniu lokalnych konfliktów, a także wspieranie rozwoju współpracy regionalnej oraz modernizacji i demokratyzacji sił zbrojnych tych państw.

W przyszłości obie strony powinny przede wszystkim jednoznacznie i pragmatycznie formułować wzajemne oczekiwania. Państwa Sojuszu muszą być świadome, iż dla krajów Azji Centralnej priorytetem jest współpraca z Rosją, a nie z NATO. Sojusz powinien zatem wypracować odpowiednią koncepcję formułującą cele partnerstwa z krajami regionu Azji Centralnej, a także dążyć do pogłębienia współpracy w ramach istniejących i przyszłych programów.

Naturalnym partnerem dla polityki NATO wobec krajów Azji Centralnej jest Unia Europejska. To ona objęła ten region kilkoma szczegółowymi programami pomocy i rozwoju²⁵. M.in. w ramach UE udało się wypracować kilka rozwiązań konfliktów dot. współpracy przygranicznej²⁶, które to doświadczenie NATO mogłoby wykorzystać we współpracy z krajami Azji Centralnej. Celem Sojuszu nie powinno być natomiast, mimo nacisków ze strony USA, ani konkurowanie, ani współpraca z innymi organizacjami regionalnymi działającymi w Azji Centralnej, takimi jak Układ Bezpieczeństwa Zbiorowego czy Szanghajska Organizacja Współpracy. Dotychczas bowiem nie stanowiły one dla NATO żadnej konkurencji, ze względu na różnice w stawianych sobie założeniach. Sytuacja może się zmie-

²⁵ M.in. TACIS, TRASECA, INOGATE, EU Water Initiative, TEMPUS. Współpraca w latach 2002–2006 oparta była na dokumencie *Central Asia: Regional Strategy Paper 2002–2006*, szczegóły na: ec.europa.eu/external_relations/ceeca/rsp2/; natomiast w latach 2007–13 na: *Regional Strategy Paper for Central Asia, Associated Indicative Programme*, oraz *Development Cooperation Instrument*, szczegóły na: www.donors.kg/.../EC_Delegation_Regional_%20Strategy_Paper_%20CA_2007-13_%20rev_%20June-15-2006_En.pdf.

²⁶ Patrz: program Border Security and Management (BOMCA), obejmujący kraje południowoeuropejskie, UE, OBWE i NATO czy Proces Ohrid ds. Zarządzania Granicami i Bezpieczeństwa.

nić, jeśli w przyszłości daleko idącej weryfikacji ulegną cele Sojuszu wraz z realizacją koncepcji Globalnego NATO. Jednocześnie NATO powinno promować wzajemne porozumienie regionalne w Azji Centralnej oraz prowadzić szeroko zakrojoną kampanię informacyjną o swoich celach w regionie i korzyściach wynikających ze współpracy, np. poprzez zakładanie ośrodków szkoleniowych i informacyjnych, a także wysyłanie oficerów łącznikowych do poszczególnych krajów regionu. Słuszne wydaje się rozważenie rozszerzenia ram programowych inicjatyw powołanych dla wspierania partnerów z Azji Centralnej, a jednocześnie inicjowanie szerszej kampanii zachęcającej poszczególne kraje do uczestnictwa w nich. Chodzi m.in. o program *Wirtualny Jedwabny Szlak*²⁷ czy program *Trust Fund* (FT), powołany w 2000 r. dla wspierania partnerów w likwidacji min przeciwpiechotnych, a następnie rozszerzony na koszty niszczenia broni, który w przyszłości mógłby także objąć skutki obciążenia związanych z reformą obronną partnerów. Taka współpraca przyczyniłaby się do zbliżenia i lepszego wzajemnego zrozumienia partnerów i wyzbycia się wzajemnych uprzedzeń, a przede wszystkim mogłaby być odpowiedzią na najbardziej palące problemy regionu.

Również w interesie Polski leży, aby NATO rozwinęło z krajami Azji Centralną pogłębianą współpracę. Nasz kraj mógłby wnieść istotny wkład do wypracowania strategii NATO wobec państw Azji Centralnej, ponieważ problematyka przemian na obszarach postradzieckich zajmuje szczególnie istotne miejsce w polityce bezpieczeństwa zewnętrznego Polski. Poprzez doświadczenia polityczno-historyczne wspólne zarówno dla Polski, jak i reszty państw byłego Układu Warszawskiego, w tym krajów Azji Centralnej, a także sukces Polski we wdrażaniu zachodnich standardów ustrojowych i wojskowych, nasz kraj wydaje się idealnym mentorem aktywnej polityki NATO wobec partnerów z Azji Centralnej. Współpraca z państwami Azji Centralnej nie miała dotychczas pierwszorzędного znaczenia dla naszego kraju, co powinno ulec gruntownej zmianie ze względu na liczny udział naszych żołnierzy w misji NATO w Afganistanie, a z drugiej strony plany dywersyfikacji dostaw energii do Polski z tego regionu.

The Position of the Countries of Central Asia in NATO Policy. Perspectives of Cooperation

Summary

The terrorist attack which took place on 11th September, led to significant transformations of international order, which determined security at global level. According to the author, the change in the form of security threats forces the states belonging to Transatlantic Community to approach the maintaining of international order from a new viewpoint. Counteracting threats requires the building of partnership foundations with states that can effectively counteract new threats. The establishment of this cooperation is indispensable in Central Asia. However, it constitutes a big challenge for democratic systems which must accept an alliance with antidemocratic states or states whose internal political situation is unstable.

²⁷ http://www.nato.int/science/virtual_silk/index.htm.